

УДК 1: [57.048:613]

Путров С. Ю.

Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної реабілітації НПУ імені М. П. Драгоманова

МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ БІОСОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВПЛИВУ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

У статті зазначено, що морфологічний аналіз біосоціальних технологій, що за природою і змістом є спеціалізованою діяльністю біосоціального технолога, полягає в тому, що під час розгляду та вирішення будь-якої проблеми, що пов'язана зі здоров'ям людини виділяють, певну кількість найбільш характерних для неї функціональних або структурних морфологічних ознак, що дозволяють визначити варіанти пошуку цих ознак.

Ключові слова: *морфологічний аналіз, біосоціальні технології, вплив, здоров'я людини.*

У сучасному суспільстві назріла необхідність інституціоналізувати здоров'я як гуманітарну цінність через створення єдиної національної програми освіти як основи зміцнення фізичного, психічного, духовного та соціального здоров'я з врахуванням екологічної, демографічної, і антропологічної кризи.

Здоров'я людини є найважливішим чинником соціокультурного розвитку і в той же час само залежить від соціальних умов, в яких опрацьована його родова сутність. Без цього неможливе відчуття повноти людського життя, оптимальне задоволення психофізіологічних і економічних потреб. Здоров'я є досить складним предметом для наукового аналізу. Переплетення суб'єктивних і об'єктивних сторін життєдіяльності людини. Об'єктивні характеристики здоров'я завжди виражені у суб'єктивній, навіть віртуальній формі. Відчуття благополуччя є умовою творчого початку в людині. Здоров'я слід розглядати як творчість, яка включає відчуття віртуальності і справжньої реальності, пов'язаної з розкриттям внутрішніх резервів людини. Філософія намагається з'ясувати сутність феномену здоров'я, розглядаючи цей феномен у системі «людина-світ». Виходячи з концепції філософії як мистецтва життя, здоров'я пропонує і високу духовність, і витончену техніку для своєї підтримки.

Сукупність біосоціальних технологій має системний характер, оскільки їх кількісну характеристику визначає структура організму людини, а якісний зміст — його, організму, стан і потреби, що йому притаманні у кожному конкретному випадку. Вирішенням класифікаційної проблеми в цій галузі знань має не стільки рішення тих або інших завдань класифікації, а побудова теорії біосоціальних технологій. Тим самим технологічна наука перейде на принципово новий етап розвитку, що істотно змінить зміст і характер усіх дослідницьких процедур і принесе конструктивні засоби ефективної науково-дослідної роботи.

Тільки завдяки наявності у елементів біосоціальної технології відносної властивості сумісності вони можуть вступати у взаємодію, утворюючи тим самим структуру системи, що є основою її стійкості. Принцип сумісності, розкриваючи основну умову виникнення і збереження організації, відбиває її структурний аспект. Як зазначає М. І. Сетров, «серед нескінченної різноманітності форм матерії, способів руху наука здавна розрізняє два основні аспекти організації — просторовий и часовий. З організаційної точки зору це якраз і означає виділення в системі двох видів структури — екстенсивною і інтенсивною. Екстенсивна структура існує (розгорнута) в просторі, інтенсивна — в часі. Організація є єдність екстенсивної і інтенсивної структури, і поза цією єдністю вона не існує. Проте можна сказати, виходячи з «генетичного принципу», що найважливішою, і в певному значенні «первинною», серед них являється екстенсивна структура систем. Дійсно, перш ніж почати змінюватися в часі, проявляти динамічність, система повинна виникнути як щось стійке і притому існуюче в просторі. Стійкість цілого визначається стійкістю зв'язків між його частинами. Такий взаємозв'язок між частинами (елементами) і є структура виниклої цілісності» [6, с. 30].

На моделі біосоціальної технології впливу на здоров'я людини усі розчленовування можуть бути задані абсолютно точно і жорстко, хоча при цьому їх «перекидання» на емпірію виявляється часом абсолютно неможливим. У цій ситуації або йде розвиток, удосконалення моделі до рівня «накладываемости» на емпірію, або формується специфічний абстрактний розвиток моделі, коли емпірична інтерпретація її може зовсім ігноруватися.

Пропонуючи системну модель біосоціального технологічного забезпечення формування, збереження, реабілітації і збагачення здоров'я людини, ми виходимо зі структури і стану її атрибутивної властивості — життєдіяльності її біологічного організму, як підстави і умови, при-

родної енерго-інформаційної програми розвитку і умови — соціального середовища.

Перш ніж приступити до аналізу структури специфічної діяльності біосоціального технолога, а призначення технології тут не повинно відігравати ніякої ролі, оскільки усі вони мають діяльнісне походження і сформовані за єдиною основою і призначені для обслуговування людини, що бажає покращити власне здоров'я. Вище ми вже вказували, що потреби організму людини для подолання обмежень у власній життєдіяльності є системоутворюючим чинником розробки і реалізації, навіть характеру використання біосоціальних технологій впливу на здоров'я людини.

Для нас системоутворювальний чинник, з одного боку, є об'єктивним явищем, оскільки характеризує здатність біосоціальних технологів реабілітаційних процесів свідомо знаходити у структурі організму людини системність, а з іншого — його розуміння дозволяє штучно розробляти і використовувати на практиці біосоціальні технології впливу на здоров'я людини.

Питання щодо виокремлення системоутворювального чинника у створенні або аналізі систем різного роду постало перед мислителями у глибоку давнину, з часу виникнення філософії до наших днів: Платон (428 або 427–348 до н. е.) доводив, що порядок світу забезпечується «душею», яку йому дав Творець (деміург), а «ідеї» визначені безтілесною суттю усього суцього. У видатного енциклопедиста античного світу Аристотеля (384–322 до н. е.) фактором системного впорядкування вважається форма, яка є активним джерелом матерії. У Г. Гегеля (1770–1831) системоутворювальною властивістю володіє суперечність, у К. Маркса (1818–1883) — необхідність і суперечність, у П. К. Анохіна (1898–1974) — результат функціонування системи.

Тому тут можна погодитись з висновком Ю. П. Сурміна про те, що «системоутворювальний чинник — це один із проявів активності матерії в аспекті реалізації її здатності формувати системи. Разом з тим пошук системоутворювальних чинників відображає здатність людського мозку бачити світ у системному вимірюванні» [7, с. 67].

Ю. П. Сурмін також виділяє функції системоутворювальних чинників. На його думку, вони полягають у наступному: — є джерелом виникнення систем (виникнення системоутворювального чинника означає припинення існування неврегульованості, поява загостреної потреби у системі); — відіграють важливу роль у підтримці рівноваги системи (система, що вийшла з рівноваги, спонукає, включає систе-

моутворювальний чинник, який забезпечує досягнення нею стану гомеостату);—забезпечують процес інформаційного спадкоємства у системах, пам'ять про її код [7, с. 67].

Першопричиною формування системи є вітальні і соціальні потреби людини. Однак, при оцінці спонукального чинника у проектній діяльності біосоціального технолога дослідники далі розходяться у своїх думках. Одні з них вважають, що наступним етапом його внутрішнього саморуху є: мета (В. А. Карташов), другі—результат (П. К. Анохін), треті—вважають, що існує широке коло таких чинників (Ю. П. Сурмін), четверті—смысл (В. І. Подшивалкіна). Тож, як бачимо, питання це важливе і неоднозначне і тому потребує певних коментарів і пояснень, тобто додаткового аналізу. Розглянемо ці точки зору більш детально.

В. А. Карташов, наприклад, у ґрунтовній праці «Система систем» обґрунтовує, що потреба—категорія об'єктивна, мета—суб'єктивна категорія, що визначається наявним досвідом. Мета є певним варіантом задоволення стартової потреби і є феноменом вибору моделі (образу) майбутнього результату у процесі «аферентного синтезу» (П. К. Анохін). Результат—це міра досягнення конкретної цілі. Проте, у підсумку результат—це міра задоволення вихідної потреби.

Отже, якщо потребу вважати причинною необхідністю функціонування, а альтернативний варіант її реалізації конкретною метою її досягнення, то можна бачити, що потреба первинна по відношенню до мети, причому так, що потреба, якщо вона виникла, не залежить від системи, а мета, вибір мети відбувається вже як наслідок усвідомлення і формулювання потреби, і відповідно система конкретизується цією метою. Потреба—категорія об'єктивна, мета—суб'єктивна категорія, визначувана досвідом, що мається. Результат—це міра досягнення конкретної мети, проте, в самому кінцевому підсумку результат—це міра задоволення початкової потреби. Не всяка досягнута мета є задоволена потреба, і це визначається суб'єктивністю категорії «мета», тобто рівнем знання в широкому сенсі, при якому ця мета формується.

Мета є конкретне вираження потреби, сформульоване на основі досвіду, що мається, і визначальне конкретне функціонування створюваної системи. Можливе значення і роль цілей вперше і точніше визначив Аристотель, який вказав на мету як «...те, заради чого» щось існує. Якщо прийняти, що системоутворювальним чинником є мета, а весь Всесвіт заповнений тільки системами, то все існує заради мети.

Наслідком функціонування є результат як деяка міра задоволення початкової потреби, визначувана саме цією взаємодією матеріальних утворень, залучених саме в цю сукупність взаємосприяння. Звідси витікає логічно цілком певний причинно-наслідковий ланцюг (за В. А. Карташовим): потреба—мета—функціонування «виконавська система»—результат [3, с. 64].

П. К. Анохін, у свою чергу, займаючись аналізом «компенсаторних пристосувань організму» (дослідження, в процесі яких він і прийшов до своєї функціональної системи), розглядав в «поведінковому акті» невідповідний заданій установці рух як першопричину необхідності подальшого його виправлення. Він розглядав незадовільні результати, що примушують організм шукати продовження дії, яка зрештою задовольнила б початкове бажання. Його результат, якщо зображувати його в загальному причинно-наслідковому ланцюзі, знаходився в її середині: потреба—функціонування («виконавська» система)—результат (незадовільний)—функціонування (скоректована система)—результат (задовільний). Він, ймовірно, не врахував (на думку В. А. Карташова), що «у функціонуванні живого організму, що має свідомість, незадовільний результат, якщо в певних умовах дія може бути продовжена, з'являється в ролі потреби (заміщає за значимістю потребу), до тих пір, поки початкова потреба не буде задоволена або дія не буде припинена в силу неможливості її задоволення. Так от, відключившись від початкової потреби і оцінюючи реакцію організму на дію, що вже почалася, особливо в умовах недостатності механізмів регуляції організму, він побачив, що організм реагує на завершене положення елементарного діяльного акту (результат), і зробив це положення початком формування своєї функціональної системи» [3, с. 65].

Із зрозумілих причин це частково ввело, знову таки на думку В. А. Карташова, в оману багато дослідників: нонсенс, містика—система формується на підставі того, що ще не сталося. Адже для усіх звично і прийнято, що результат це те, що «буває у кінці, а не на початку», це слідство, а не причина.

Проте, при глибокому аналізі робіт П. К. Анохіна з'ясовується, що це протиріччя тільки термінологічне. «Суть справи полягає в тому, — пише він, — що зміст результату, або, виражаючись фізіологічною мовою, параметри результату формуються системою у вигляді певної моделі раніше, ніж з'явиться сам результат» [1, с. 35]. Іншими словами, у свідомості, перш ніж сформувалася виконавська функціональна система, створюється модель майбутнього результату. Це фактично і є те, що В. А. Карташов називає метою або усвідомленням альтернативного варіанту

реалізації потреби. Він підтверджує це багатократно, коли говорить про «запрограмований результат» [1], про «аферентний синтез» і «домінуючу мотивацію», хоча не ставить акценти на цьому в системотворному сенсі. Найяскравіше це виражається в його гіпотезі про здатність живого до «випереджаючого відображення дійсності» [2, с. 371].

Результат, який розглядається в концепції П. К. Анохіна в якості «системотворного чинника», стає в схемі В. А. Карташова на місце мети, а результат як наслідок функціонування системи співпадає. Тож, примирення між цими двома дослідницькими позиціями знайшов В. А. Карташов, який констатує, що «...потреба є причинним системоутворювальним фактором, а мета — функціональним фактором». Підсумовуючи наведене вище, доходимо висновку, що і мета, і результат можуть виступати як системоутворювальні фактори, але з різним ступенем питомої ваги. На що звернув увагу П. К. Анохін, коли обґрунтовував результат, як системоутворюючий чинник

Ю. П. Сурмін визнає існування досить широкого кола феноменів, що породжують системоутворювальні чинники. Як підставу для їх класифікації він виділяє: активність (різновиди факторів — активний, пасивний); спосіб прояву (відкритий, латентний); положення відносно системи (зовнішнє, внутрішнє); аспекти системи (цільовий — виступає у вигляді цільових проявів, часовий — уявляється як час, що формує систему, структурний — структуроутворювальне явище, організаційний — виступає у вигляді проявів організованості, функціональний — у вигляді функцій); відповідність реальності (штучний — носить штучний характер, природний — властивий природі реальних об'єктів); характер дії (стабілізуючий або сприятливий, дестабілізуючий або загрозливий) [7, с. 9].

Для створення підґрунтя подальшого розгляду реабілітаційних систем (особливо в аксіологічному аспекті), звернімо увагу на те, що системоутворювальним чинником може бути також «час», «стріла часу», «майбутнє» (І. Пригожин, Ю. П. Сурмін). Майбутнє може виступати метою об'єднання елементів у систему, бути її двигуном, синергетичним аттрактором її нелінійної еволюції.

Наша точка зору співпадає з висновком В. І. Подшивалкіної і її прибічниками стосовно того, що системоутворюючим чинником соціальних технологій є «смысл, що задається проблемною ситуацією» [5, с. 97]. При цьому вона пояснювала чому у створенні систем превалювала цільова установка. Вона вважає, що класична традиція у соціології виносила за межі свого пізнання смислові характеристики. Ця сфера виступала прерогативою гуманітарних наук.

Відсутність смислового компонента у багатьох моделях знання, О.К. Тихомиров і В. В. Знаков зв'язують з багатозначністю і недостатньою науковою визначеністю терміну «сенса» [8]. У той же час сенс, як філософська категорія, пов'язаний з феноменом цілісності. Тому, досягаючи сенс, людина відкриває нові сторони дійсності, які не витікають зі знання окремих її елементів. Крім того, для біосоціальних технологій важлива, як ні для яких інших випадків, суб'єктивна зрозумілість виконуваних операцій і технологій в цілому, оскільки торкається здоров'я людини.

І це складає передумову технологічного менталітету. Виходячи з трактування О. М. Леонтьєва принципу єдності свідомості та діяльності, як найпереконливіше, на наш погляд, можна відмітити, що тісний зв'язок впливає, по-перше, з тієї обставини, що діяльність завжди включає в якості необхідного компоненту акт свідомості у вигляді постановки суб'єктом мети, але даний акт свідомості не замкнений в самому собі, а «розкривається» у дія індивіда; по-друге, з тієї обставини, що діяльність завжди є активністю особистості, яка спрямована на досягнення мети; по-третє, компоненти свідомості та діяльності розвиваються тільки в процесі взаємодії людини зі світом, тобто опосередковуються світоглядом. «В цьому випадку, — пише О. М. Леонтьєв, — необхідно розглядати, як разом зі змінами побудови діяльності людини змінюється і внутрішня побудова її свідомості» [4, с. 295].

Таким чином, біосоціальну технологію не можна задати шляхом вказівки набору «команд», які пропонують виконання складових її дій. Щоб ефективно реалізувати послідовність дій, які в біосоціальній технології складають єдине ціле, суб'єкт повинен заздалегідь усвідомлювати і розуміти основу цієї єдності або сенс проблемної ситуації, що виступає системотворним чинником для технології. Автоматичне виконання пропонує біосоціальною технологією дій припускає, що увага суб'єкта звернена не на спосіб діяльності, а на сигнали, що надходять ззовні.

Список використаних джерел:

1. Анохин П. К. Теория функциональной системы / П. К. Анохин // Успехи физиологических наук. — 1970. — Т. 1. — №1. — С. 19–54.
2. Анохин П. К. Философские аспекты теории функциональной системы: избранные труды / П. К. Анохин. — М.: Наука, 1978. — 400 с.
3. Карташов В. А. Система систем. Очерки общей теории и методологии / В. А. Карташов. — М.: Пресс-Академия, 1995. — 325 с.

4. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. — М.: Изд-во МГУ, 1981. — 584 с.
5. Подшивалкина В. И. Социальные технологии: проблемы методологии и практики / В. И. Подшивалкина. — Кишинёв: Центральная типография, 1997. — 326 с.
6. Сетров М. И. Основы функциональной теории организации / М. И. Сетров. — Л.: Наука, 1972. — 155 с.
7. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ: [учеб. пособ.] / Ю. П. Сурмин. — К.: МАУП, 2003. — 368 с.
8. Тихомиров О. К. Мышление, знание и понимание / О. К. Тихомиров, В. В. Знаков // Вестник Московского ун-та. Серия 14. «Психология». — 1989. — № 2. — С. 6–15.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2014 р.

Путров С. Ю. Морфологический анализ биосоциальных технологий влияния на здоровье человека

В статье отмечено, что морфологический анализ биосоциальных технологий, что по природе и содержанием является специализированной деятельностью биосоциального технолога, заключается в том, что во время рассмотрения и решения любой проблемы, которая связана со здоровьем человека выделяют, определенное количество наиболее характерных для нее функциональных или структурных морфологических признаков, которые позволяют определить варианты поиска этих признаков.

Ключевые слова: морфологический анализ, биосоциальные технологии, влияние, здоровье человека.

Putrov S. Morphological analysis of biosocial technologies of influence on the health of man

It is marked in the article, that the morphological analysis of biosocial technologies, that by nature and maintenance is by the specialized activity of biosocial technologist, consists in that during consideration and decision of any problem which is related to the health of man distinguish, the determined amount most characteristic for her functional or structural morphological signs which allow to define the variants of search of these signs.

Keywords: morphological analysis, biosocial technologies, influence, health of man.